

Inhoudsopgave

Noot van de vertalers	7
Voorwoord	9
Afkortingen	11
Inleiding	15
Een traktaat over bekering	15
I Biografisch portret van Bernardus	18
1. De ridderzoon	18
2. De cisterciënzer	23
3. Abt van Clairvaux	27
4. Groeiende politieke en literaire activiteit	32
- Monnik in hart en nieren	32
- Feeling voor zijn publiek	32
- Schrijver én spreker	33
- Op de politieke bühne	35
- Kloosterstichter van formaat	36
- Diplomaat van de paus	37
- Schepper van een meesterwerk	38
- Affiniteit met de school van Sint-Victor	39
- Psalmcommentator voor zijn monniken	40
- Causeur voor studenten en clerici	40
- Duel met Abaelardus	41
- Predikant en publicist	42
- Promotor van de tweede kruistocht: een lastig mandaat	42
5. Laatste jaren: tijd voor overweging	47
II Ridders van de twaalfde eeuw	50
1. Arme ridders van de arme Christus	50
2. Ridderstand in de lift	52
3. Tempeliers: ontstaan en context	55

III	Lofzang op een nieuwe ridderorde	60
	1. Doel en datering	60
	2. Inhoud van het werk	62
	- Eerste deel (1,1 tot 5,10)	63
	- Tweede deel (5,11 tot 13,31)	65
	3. Enkele thema's	69
	- Bekering	69
	- Schriftlezing	71
	- Monastieke spiritualiteit voor niet-monniken	76
	Tekst <i>Tempeliers</i>	79
	Proloog	81
	1. Een woord ter aansporing voor de Tempelridders	82
	2. Werelds ridderschap	85
	3. De nieuwe ridderorde	87
	4. Over de levenswijze van de ridders van de tempel	91
	5. De Tempel	96
	6. Bethlehem	102
	7. Nazareth	105
	8. De Olijfberg en het Dal van Josafat	108
	9. De Jordaan	111
	10. De plaats Kalvarië: ontleding van Christus	112
	11. Het Graf: dood en opstanding van Christus	113
	12. Bethfage	129
	13. Bethanië	132
	Bibliografie	135
	Registers	139
	Bijbelcitaten	139
	Thematisch	143
	De vertalers	151

Noot van de vertalers

Deze Nederlandse vertaling van Bernardus' *Liber ad milites templi. De laude novae militiae* werd gemaakt op basis van de Latijnse tekst zoals die te vinden is in de Latijns-Franse uitgave: Bernard de Clairvaux, *Éloge de la Nouvelle Chevalerie*. Introduction, traduction, notes et index par Pierre-Yves Emery. Sources Chrétiennes 367. Cerf, Parijs, 1990. De Latijnse tekst van deze editie is zelf een verbeterde uitgave van de kritische editie van dom Jean Leclercq osb, bijgestaan door Henri M. Rochais en Charles H. Talbot, in: *Sancti Bernardi Opera 3. Tractatus et opuscula*. Editiones Cistercienses, Rome, 1963, blz. 312-339.

Een eerste vertaling met beperkt notenapparaat werd gerealiseerd door Rik Van Nieuwenhove, waarbij naast de bovengenoemde Franse vertaling eveneens de Engelse van M.C. Greenia werd geconsulteerd: Bernard of Clairvaux, *In Praise of the New Knighthood. A Treatise on the Knights Templar and the Holy Places of Jerusalem*, in: *Treatises 3*. Cistercian Fathers Series 19. Cistercian Publications, Kalamazoo, 2000. Guerric Aerden ocoo zorgde vervolgens voor een nieuwe vertaling, uitgaande van de Latijnse editie van Sources Chrétiennes en rekening houdend met alle andere voorliggende vertalingen.

Ieder die een beetje hoogte heeft genomen van de mystieke theologie van Bernardus van Clairvaux, weet hoe zijn woordkeuze kadert in een samenhangend, maar geenszins logisch-lineair denken. Dit consistent denken, waarvan Étienne Gilson in 1935 voor het eerst de hoofdlijnen heeft blootgelegd (*La théologie mystique de saint Bernard*. Vrin, Parijs, 1935/1986⁵), werd in de daarop volgende decennia dieper en breder ontvouwd in talloze wetenschappelijke publicaties. De vertalers van voorliggend traktaat hebben zich rekenschap gegeven van de onderliggende doctrine van de *doctor melifluus* en haar in menige voetnoot bij hun vertaling toegelicht. Van de vele Latijnse woordspelingen en alliteraties konden er maar een paar in het Nederlands worden weergegeven.

Citaten of parafrazen van bijbelteksten en patristische ontleningen werden adequaat vanuit de grondtekst vertaald. Voor Schriftcitaten werd evenwel ook gekeken naar de woordkeuze van de Willibrordvertaling (Katholieke Bijbelstichting/Vlaamse Bijbelstichting, Boxtel/Leuven, 1975). Als psalmnummering werd de Hebreeuwse aangehouden.

Overeenkomstig het format van de serie *Middeleeuwse Monastieke Teksten* werd gekozen voor de één-woordtitel *Tempeliers*, gevolgd door de ondertitel *Lofzang op een nieuwe ridderorde*. Bij ridderorde werd bewust het onbepaald lidwoord *een* gezet (in het Latijn wordt dit niet weergegeven) om aan te duiden dat Bernardus' traktaat een publiekswerk betreft dat een ruimere portee heeft dan alleen de tempeliers, hoezeer ook het verzoek van hun stichter, Hugo van Payns, aanleiding gaf tot deze verhandeling. De facto is *De laude novae militiae* van alle traktaten van Bernardus het eerste dat officieel ten behoeve van het grote publiek werd 'uitgegeven'.

De indeling in 31 paragrafen en 13 hoofdstukken, consequent overgenomen uit de Latijnse kritische editie, gaat terug op de uitgave van Jacob Merlo Horstius uit 1641, de voorloper van de editie van dom Jean Mabillon uit de zeventiende eeuw. Maar bijna alle 33 oude manuscripten die van dit traktaat bewaard bleven, hebben, ondanks vele kleine varianten, ook deze *capitula*. De traditieoverdracht van Bernardus' *Lofzang op een nieuwe ridderorde* is dan ook verrassend homogeen.

Voorwoord

Door Walter Groenewegen osmth

Grootprior voor Nederland van de Ridders in de Orde van de Tempel van Jeruzalem

Bernardus' *Lofzang op een nieuwe ridderorde* is een uiterst belangrijk geschiedkundig document. Met de vertaling die nu voor u ligt, wordt de inhoud ervan voor velen toegankelijk en begrijpelijk gemaakt. Dat komt vooral omdat de vertalers niet alleen de tekst goed vertaald hebben, maar haar ook van uitgebreide toelichtingen hebben voorzien betreffende de historische en spirituele achtergrond van het document. Verder hebben zij in de uitvoerige inleiding een helder beeld geschetst van wie Bernardus was, wat zich in dat tijdsgewricht op het wereldtoneel afspeelde, en de rol van Bernardus bij het ontstaan van de nieuwe ridderorde. Het gaat hier immers om een tekst van bijna negenhonderd jaar oud, waarvan bepaalde delen tamelijk snel verkeerd geïnterpreteerd zouden kunnen worden; een tekst bovendien die (zoals Bernardus zelf aangeeft) na aanvankelijke aarzeling en op aandringen van de toenmalige leider van de ridderorde en dus niet uit eigen beweging geschreven is.

De geschiedenis van de tempeliers spreekt vandaag de dag tot de verbeelding. Dat blijkt uit de vele publicaties over de tempeliers die in de afgelopen jaren het licht zagen, evenals de enkele tientallen groeperingen die zich vandaag de dag (menen te) baseren op (delen van) het gedachtengoed van de tempeliers. Dat gedachtengoed stoelt op twee pijlers: het ideaal van ridderschap enerzijds, en dat van monastiek leven anderzijds. Bernardus illustreert dit met het beeld van het hanteren van twee zwaarden: enerzijds dat van het Woord Gods en het geloof, anderzijds dat van wereldlijk bestuur en het gezag dat de goede orde handhaaft en het kwaad bestrijdt. Later heeft men deze tweedeling in verband gebracht met de zogenaamde 'tweezwaardenleer' (de in de hoge middeleeuwen invloedrijke idee van paus Gelasius I (492-496) die de wereld verdeelt in een geestelijke en een wereldlijke machtsfeer), waardoor de tempelridders als het ware een geestelijk en een wereldlijk mandaat hadden.

Een van de groeperingen die zich nog steeds baseren op het geestelijk patrimonium van de tempeliers is de *Orde van de Tempel van Jeruzalem* (*Ordo Supremus Militaris Templi Hierosolymitani* – OSMTH), opgericht in 1705 en vandaag de dag actief in zestig landen, waaronder Nederland en België. Voor de ridders van deze orde is het geestelijk zwaard een inspiratiebron om, zoals de tempeliers destijds de pelgrims beschermde, de zwakkeren in de samenleving te ondersteunen. Het wereldlijk zwaard, waarmee de tempeliers destijds met geweld het Heilig Land verdedigden, hebben zij echter terzijde geschoven. De verdediging van het christelijk geloof behelst voor hen nu vooral het opkomen voor de vrijheid van godsdienst overal in de wereld en – tamelijk anders dan toen – het aangaan van de dialoog met de aanhangers van andere religies (een dialoog die moet leiden tot wederzijdse acceptatie, tot respect en tot het samenleven in harmonie met andersdenkenden).

Met behulp van de *Lofzang* hielp Bernardus de nieuwe ridderorde stevig in het zadel, waardoor ze in de twaalfde en dertiende eeuw kon uitgroeien tot een zeer rijke en invloedrijke orde. Voorliggende vertaling van een centrale brontekst van de hand van een zeer invloedrijke en vooraanstaande abt, is een welkome en serieuze aanvulling op de vele boeken die al over de tempeliers geschreven werden. Mede door de uitvoerige inleiding en annotatie geeft zij een heldere inzicht in de beginperiode van de tempelorde, een exemplarische ridderorde die in korte tijd een belangrijke medespeler werd maar reeds na twee eeuwen vanwege haar rijkdom en macht ten val werd gebracht.

In de inleiding van dit boek lezen we dat Bernardus zich in zijn *Lofzang* niet enkel richt tot de tempeliers, of enkel de lof van deze orde bezingt. Hij spreekt ook de gewone ridders van zijn tijd aan en geeft commentaar op hun gedrag en uiterlijk vertoon. Daarnaast schrijft hij over de spirituele betekenis van diverse plaatsen in het Heilig Land. Met dit bredere perspectief heeft Bernardus zowel voldaan aan het dringend verzoek om de tempelridders een hart onder de riem te steken, alsook de kans gegrepen om zijn geliefd thema van de geestelijke ommekeer opnieuw onder de aandacht te brengen. Daarmee krijgt de lezer niet alleen een (bescheiden) zicht op de leefwereld van de adel van die tijd of op de potentiële betekenis van het Heilig Land voor christenen van toen, maar vooral op de spirituele grondlijnen van de boodschap van een even subtiele als strijdbare Bernardus.

Inleiding

Een traktaat over bekering

Bernardus, abt van Clairvaux in Champagne, redigeerde rond 1131 een merkwaardig document. Als antwoord op een herhaald verzoek van zijn bloedverwant, Hugo van Payns, stichter en Meester van de tempeliers, schreef hij zijn eerste traktaat dat uitdrukkelijk een niet-monastiek en niet-klerikaal publiek op het oog had. Zijn *Lofzang op een nieuwe ridderorde*, een geestelijke verhandeling geadresseerd aan de orde van de Tempel, richtte zich tot de sociale klasse van de krijgslieden, de ridderstand waartoe ook zijn directe familie behoorde.

Binnen deze sociale bevolkingslaag speelden zich interessante ontwikkelingen af.¹ De demografische expansie, die reeds aan het eind van de elfde eeuw was ingezet in het kernland van Europa, Frankrijk, zorgde voor veel zonen aan de grote en kleinere hoven waarvoor het vaderlijk erfdeel tekortschoot om ze allen een bestaanszekerheid te geven. Jonge, energieke knapen die geoefend waren in vechten, paardrijden en wapenkunde waren er dus te over: ze zochten een weg naar promotie, naar erkenning en naar zowel een materiële als spirituele basis om hun leven op te grondvesten.

De wapenroep van paus Urbanus II in november 1095 te Clermont om de christenen van het Oosten, die door de oprukkende islam in verdrukking kwamen, te gaan ontzetten, betekende voor velen een uitweg. Met zijn oproep bereikte Urbanus II alleszins, dat de druk die in het Westen opliep vanwege vele strijdende partijen en razzia's door ongecontroleerde milities, sterk verminderde. Vele onverschrokken ridders vertrokken, weinigen kwamen terug. Zij die het overleefden waren helden. De eerste kruistocht was de enige die succes boekte. Vanaf 1099 ontstonden er verschillende christelijke rijken in het Midden-Oosten waarvan het koninkrijk Jeruzalem het voornaamste was. Voor ridders

1 Vgl. D. Barthélemy, *La chevalerie. De la Germanie antique à la France du XIIe siècle*. Fayard, Parijs, 2007, blz. 195-292.

die niet terugkeerden naar hun eigen landen vielen niches in de markt van logistiek en defensie open. Er moest bevoorraad en gecommuniceerd worden waarbij veiligheid op de wegen een essentiële voorwaarde vormde voor de consolidatie van de nieuwe staten. De ridders vonden in de politionele taken hun *core business*. Maar deze ridders waren ook kolonisten en kolonisten zijn zelden beleefde jongens. Er groeide behoefte aan gedragscodes, aan moreel support en zingeving, kortom: aan spiritualiteit.

Sommigen sloten zich aaneen en leidden een semi-religieus leven met caritatieve inslag. Zo ontstond in 1113 de Johannier- of hospitaalorde, in aanzet een louter caritatieve instelling. Haar leden hielden zich op rond het hospitaal van Sint-Jan in Jeruzalem. Omstreeks 1118 werd de orde van de Tempel gesticht door enkele kruisridders om de idealen van de kruisvaarders – de verdediging van het H. Graf in Jeruzalem en de bescherming van de pelgrims aldaar – gestalte te geven. Ditmaal ging het dus om een zuiver militaire ridderorde. Koning Boudewijn II gaf hen als standplaats de Salomonstempel bij zijn paleis, voornamelijk een ruïne, maar wel de heiligste plek ter wereld.² Tien jaar later,³ in januari 1129, werd deze orde kerkelijk goedgekeurd op de synode van Troyes, waar naast een aantal bisschoppen uit Bourgondië en Champagne, ook Bernardus en de abt van Cîteaux, Stephen Harding, aanwezig waren. De leider van de tempeliers, Hugo van Payns, richtte zich vervolgens evident tot Bernardus om geestelijke ondersteuning.

Het traktaat dat de abt van Clairvaux hem in briefvorm schrijft is een variant op een thema dat de hervormer Bernardus nauw aan het

- 2 Het gebied dat de eerste tempelridders bewoonden, was een van de beroemdste plaatsen op aarde. Op bijna alle middeleeuwse kaarten van die tijd stond Jeruzalem centraal, en daarbinnen de tempel als navel van de wereld. In 70 na Chr. werd de tempel van Salomo door de Romeinen verwoest.
- 3 Over deze tienjarige tussentijd is met betrekking tot de tempeliers weinig bekend. De bronnen vermelden alleen de toetreding in 1125-1126 van graaf Hugo van Champagne tot de orde, iets waar Bernardus hem in zijn *Brief* 31 voor feliciteert. De vele onwetenschappelijke publicaties over de tempeliers vullen deze periode graag op met mythische verhalen over gevonden tempelschatten, graalvondsten, enzovoorts. Wij verwijzen dit esoterisch verhalenpakket naar het rijk der fabelen. Wel is een parallelle aanwijsbaar met de beginperiode van Cîteaux, waar na de stichting door Robertus in 1098 en diens terugkeer naar Molesme het jaar daarop, een stilteperiode van tien jaar volgt, onder het abbatiaat van Albericus. Een beginnende religieuze gemeenschap heeft geen behoefte om naar buiten te treden, maar om de eigen identiteit te consolideren.

hart ligt, namelijk dat van de bekering. In de lijn van zijn reeds vroeger geschreven *Brief* 42 over het bisschopsambt, zijn tien jaar later opgesteld traktaat *Ommeekeer* aan de clerici van Parijs, en zovele van zijn preken, preekschema's en brieven, is ook deze *Lofzang op een nieuwe ridderorde* een spirituele verhandeling die de voorwaarden en etappes beschrijft van een leven van bekering, iets wat iedere christen zou moeten kenmerken. Weliswaar heeft de auteur het document toegesneden op de doelgroep waarmee hij sympathiseert: de ridders van de tempelorde; of breder, de ridders die op kruistocht gingen; of nog ruimer, de ridderstand als zodanig. Per slot van rekening heeft Bernardus doorheen heel zijn oeuvre nooit anders gedaan dan opgeroepen tot bekering, tot een leven dat geënt is op het Pascha van Christus, op diens leven, dood en verrijzenis. Het spiritueel handvest dat hij schreef voor de ridderstand van zijn dagen, de maatschappelijke klasse waaruit hijzelf sproot, maakt hierop geen uitzondering. Bernardus moedigt de tempelridders aan om de wegen van Christus te bewandelen, zo zichtbaar en geografisch uitgetekend in dat Heilige Land waar de tempelier zijn actieterrein heeft. De ridder is in de eerste plaats een christen, gedoopt in het paasmysterie van Jezus' dood en verrijzenis, die door de abt van Clairvaux wordt opgeroepen tot voortdurende ommekeer. In het land van Gods Menswording wordt de tempelier gesommeerd zich te bekleeden met menselijkheid en zo te getuigen van de Incarnatie.

Voor de lezer die zijn ogen laat gaan over de vertaling van Bernardus' *Lofzang* kan het nuttig zijn zich eerst vertrouwd te maken met de context van dit geschrift. Al te vaak toch worden middeleeuwse schakels uit de ketting van hun tijd gehaald en in onze aculturele denkmachine gestoken. Alle nuances, vooronderstellingen, bedoelingen en doelgroepen die het document kunnen verhelderen, laat men dan links liggen. Bij zo'n werkwijze wordt Bernardus al gauw afgeschilderd als een fanaticus die oproept tot geweld, een prediker van onverdraagzaamheid, een fundamentalist die terreur in de harten zaait. Dat deze kwalijke praktijken in de loop van de kerkgeschiedenis voorkwamen willen wij niet ontkennen, maar men kan ze zeker Bernardus niet in de schoenen schuiven. Hij die pas vrede bewerkstelligde tussen de rivaliserende steden van Noord-Italië, die vervolging van joden en pogroms afkeurde en vrijdelde, die de liefde en de nederigheid van Christus tot kernthema's van zijn werk maakte, kon geen tekst schrijven die opriep tot haat.

Bernardus van Clairvaux

Tempeliers

Lofzang op een nieuwe ridderorde

Een boek voor de ridders van Christus

Proloog

Aan Hugo,¹ ridder van Christus en meester van de ridders van Christus, wenst Bernardus – alleen in naam abt van Clairvaux – dat hij de goede strijd mag leveren.²

5

Niet een- of tweemaal maar als ik het goed heb zelfs driemaal heb je mij, geliefde Hugo, verzocht een aantal woorden op papier te zetten ter aansporing van jou en je strijdmakkers. Omdat ik de lans niet mag hanteren, stel je voor dat ik dan mijn pen maar moet opnemen tegen de tirannieke vijand. Mijn woorden van steun zouden zo, meer nog dan wapens, een reële hulp zijn. Ik talmde inderdaad enige tijd je verzoek in te willigen. Niet dat ik het niet de moeite waard vond maar ik wilde vermijden dat ik al te voortvarend en lichtzinnig je verzoek zou aanvaarden. Ik wilde het ook niet compromitteren door mijn onbekwaamheid, terwijl er licht iemand anders gevonden zou kunnen worden die heel wat bekwamer is dan ik om zich van deze dringende taak te kwijten. Mij rekenschap gevend dat deze te lange wachttijd nadelig zou werken, heb ik ten slotte gedaan wat in mijn mogelijkheden lag, om tenminste niet de indruk te wekken dat mijn onwil nog groter was dan mijn onbekwaamheid. De lezer moet maar voor zichzelf het resultaat beoordelen. En ook al bevalt het resultaat hem niet of lijkt het hem ontoereikend, dan ga ik daar niet van wakker liggen. Ik heb tenminste naar mijn beste vermogen geprobeerd jou ter wille te zijn.

10

15

20

1 Hugo van Payns, heer van Montigny, was een verre neef van Bernardus.

2 Vgl. 2 Tim. 4,7

25 **1. Een woord ter aansporing voor de Tempelridders**

1. Een nieuw soort ridderschap³ heeft onlangs het licht gezien – iedereen heeft het erover – in dat deel van de wereld waar eertijds in het vlees *de opgaande Zon uit den hoge is verschenen*.⁴ Zoals Hij indertijd de vorsten van
 30 de duisternis⁵ verdreef met *de kracht van zijn machtige hand*,⁶ zo verdrijft Hij nu op allerlei wijze hun trawanten, *de zonen van de achterdocht*,⁷ met behulp van zijn dapperen. Aldus bewerkstelligt Hij ook nu de verlossing van zijn volk *en richt opnieuw een hoorn van heil op in het huis van David zijn dienaar*.⁸

35 Ja, een nieuw soort ridderschap, onbekend aan de voorbije eeuwen, waarmee de Heer onvermoeibaar een dubbele strijd voert: enerzijds *tegen vlees en bloed*, anderzijds *tegen de boze geesten in de hemelen*.⁹ Moedig weerstand bieden met enkel lichamelijke krachten aan een lichamelijke vijand lijkt me niet zo bijzonder want dat komt wel vaker voor. En met behulp van de zielenkracht de oorlog verklaren aan ondeugden en demonen is evenmin zeldzaam, ofschoon prijzenswaardig:¹⁰ dat de wereld vol monniken is, illustreert dit wel.

45 Maar wanneer iemand zich manmoedig met beide zwaarden omgordt¹¹ en er op nobele wijze zijn sabelriem mee siert, wie zou dan aan zo iemand zijn bewondering willen onthouden, temeer daar dit zo

3 Het in de tekst herhaalde *novum militiae genus* schijnt geparafraseerd te zijn op het vers *novum gens potentiae* uit de hymne *Crudelis Herodes* van het feest van Epifanie (6 januari). Bernardus was op het concilie van Troyes op 12 januari 1129, octaaf van het feest van Epifanie, waar de orde der tempeliers werd goedgekeurd.

4 Vgl. Luc. 1,78. De Incarnatie van Christus is een kernthema in de theologie van Bernardus. Het is van speciaal belang in deze verhandeling gericht aan de tempeliers omdat hun kernopdracht zich precies afspeelt in het land van de Mensgeworden Zoon van God. Bernardus beschrijft de orde van de tempel als een nieuwe concretisering van deze Incarnatie. Kerk is immers voortgezette Incarnatie.

5 Ef. 6,12

6 Jes. 10,13

7 Ef. 2,2

8 Luc. 1,68-69

9 Vgl. Ef. 6,12

10 Prijzenswaard, want de orde van de bidders (de monniken) staat boven die van de vechters (de ridders).

11 Vgl. Ps. 45,4; Luc. 22,38. Hier is nog geen sprake van de latere tweezwaardenleer waarbij het ene zwaard verwijst naar de geestelijke en het andere naar de wereldlijke macht. Bernardus bedoelt iets algemener: het zwaard van de Geest is het

zeldzaam is.¹² Waarlijk een onverschrokken soldaat en aan alle kanten beveiligd¹³ is hij wiens ziel beschermd is met *het pantser van het geloof*,¹⁴ net zoals zijn lichaam beschermd is door een ijzeren harnas. Omkleed met deze dubbele wapenuitrusting vreest hij mens noch demon. Zelfs van de dood heeft hij geen schrik, integendeel hij verlangt te sterven.¹⁵ Wat zou iemand immers vrezen, of hij nu leeft of sterft, *voor wie Christus het leven is en sterven een gewin*?¹⁶ Trouw en ferm houdt hij immers stand voor Christus. Maar *hij verkiest dit lichaam te verlaten en met Christus te zijn, want dat is veel beter*.¹⁷

Schrijd dan voort, ridders, veilig en met onvervaard gemoed en verjaag *de vijanden van Christus' kruis*.¹⁸ Jullie weten toch *dat noch de dood, noch het leven jullie scheiden kan van Gods' liefde die is in Jezus Christus*.¹⁹ Herhaal bij jezelf dit woord²⁰ tegenover elk gevaar dat jullie ontmoeten: *Of we leven of sterven, aan de Heer behoren we toe!*²¹

Wat een roem voor hen die als overwinnaars uit de strijd weerkeren! Maar wat een geluk voor hen die als martelaars sneuvelen in de strijd! Verheug je, dappere atleet, als je blijft leven en in de Heer de overwinning behaalt. Maar jubel en beroem je nog meer als je sterft

Woord Gods (vgl. Ef. 6,17) en het geloof, die staan tegenover het wereldlijke zwaard waar Paulus in Rom. 13,4 naar verwijst. Vgl. noot 61.

12 De combinatie van de idealen van ridder en monnik in de tempelier waargemaakt, is een vondst van Bernardus en vormt een kerngedachte in dit traktaat. Vgl. noot 112.

13 'Veilig' (*securus*) is een sleutelwoord in dit eerste deel van het traktaat. In de opvatting van de abt van Clairvaux is iemand pas 'veilig' wanneer zijn geweten zuiver is, in harmonie met Gods woord. Dan pas kan hij door Christus gered worden. 'Veilig' impliceert dus niet per se lijfsbehoud.

14 1 Tess. 5,8

15 Vanaf het begin van het traktaat plaatst de abt van Clairvaux de tempelier voor het perspectief van de dood, niet zozeer die van zijn vijanden maar die van hemzelf. Het risico van de dood is inherent aan het beroep van beroepsmilitair. Tegenover dit perspectief moet hij zich 'veilig' voelen, dat wil zeggen in overeenstemming met zijn geweten dat geleid wordt door Gods wet. De tempelier wordt dus uitgedaagd zijn motieven te onderzoeken en dus naar binnen te keren.

16 Fil. 1,21

17 Fil. 1,23

18 Fil. 3,18

19 Rom. 8,38

20 Het stil herhalen van Schriftwoorden is een typische monastieke praktijk die voortvloeit uit de *lectio divina*.

21 Rom. 14,8

65 en jij je op die manier bij je Heer vervoegt.²² Zinvol is wel het leven en heerlijk de overwinning maar een zo heilige dood is boven beide verkieselijk. Indien zij *zalig zijn die in de Heer sterven*,²³ hoeveel meer zalig zij die omwille van de Heer sterven?

70 2. *In de ogen van de Heer is de dood van zijn heiligen ongetwijfeld dierbaar*,²⁴ of men nu in bed sterft dan wel op het slagveld. Toch is de dood op het slagveld zowel waardevoller als roemrijker. Hoe veilig is het leven wanneer het geweten zuiver is! Ik herhaal het, hoe veilig is het leven
75 wanneer men de dood onbevreesd tegemoet ziet, ja haar zelfs met zacht vertrouwen verkiest en met liefde²⁵ verwelkomt! O waarlijk heilig en veilig ridderschap, volkomen vrij van het dubbel gevaar²⁶ waar dat ander soort ridders,²⁷ voor wie Christus niet het motief tot strijden is, zo dikwijls aan ten onder gaat!

Welbeschouwd valt ronduit te vrezen dat als je met een wereldse strijdmacht²⁸ op veldtocht trekt, jij met het lichamenteel doden van je vijand je eigen ziel doodt. Maar wanneer hij jou doodt, sterft zowel je lichaam als je ziel.²⁹ Want hoe men gevaar of overwinning van een christen inschat, hangt af van de gesteltheit van zijn hart en niet van de uitkomst van de strijd. Indien hij vecht voor een goed doel kan de
80 uitkomst van de strijd nooit slecht zijn. Anderzijds kan de uitkomst van de strijd nooit als goed worden beschouwd indien het doel slecht is en de reden waarom men vecht onrechtvaardig. Als je zou sterven terwijl je de bedoeling had een ander mens te doden, dan sterf je als moordenaar.³⁰ Indien je sterker blijkt en je doodt mogelijk iemand uit verlangen om te

22 De christen leeft in een eschatologisch perspectief. Het aardse leven is slechts een passage naar het echte, eeuwige, leven bij de Heer in het Vaderland.

23 Apok. 14,13

24 Ps. 116,15

25 De term liefde, *devotio*, drukt hier de kunst uit van de goede dood, de *ars moriendi*. Vgl. J. Leclercq, "La joie de mourir selon saint Bernard de Clairvaux", in: *Recueil d'études sur saint Bernard et ses écrits* 5. Edizioni di Storia e Letteratura, Rome, 1992, blz. 429-442; vooral paragraaf 3 ("La chevalerie face à la mort").

26 Het 'dubbel gevaar' is de dood naar lichaam en ziel.

27 Met die andere soort ridders bedoelt Bernardus de wereldse ridderstand van zijn dagen die zich weinig aantrok van kerkelijke rechtsregels.

28 2 Tim. 2,4

29 Vgl. Mat. 10,28

30 Vanaf de twaalfde eeuw gaat de intentie meetellen bij de beoordeling van het moreel gehalte van een daad. Wie de intentie heeft iemand te doden maar zelf

overwinnen of wraak te nemen, dan leef je verder met het stigma van moordenaar. Of je nu leeft of sterft, overwint of overwonnen wordt: je bent een moordenaar en dat is een kwalijke zaak. Wat een onzalige zegepraal waarbij je om een mens te overwinnen ten onder gaat aan ondeugd! Als je nog gedomineerd wordt door agressie of hoogmoed beroem je je ten onrechte op het feit dat je een mens de baas werd.

Het kan evenwel gebeuren dat je doodt, niet uit wraakzucht of uit trots om te triomferen, maar enkel uit zelfverdediging. Een dergelijke overwinning zou ik evenwel nog niet goed willen noemen. Van twee kwade dingen is de dood van het lichaam minder kwalijk dan de dood van de ziel. Een lichaam kan gedood worden zonder dat daarbij ook de ziel sterft; maar *een ziel die gezondigd heeft, die zal sterven*.³¹

2. Werelds ridderschap

3. Wat is dan het doel of profijt van deze wereldse krijgsdienst, of moet ik zeggen, kwaaddienst?³² Hij die doodt, zondigt immers ten dode en hij die gedood wordt, gaat voor eeuwig verloren. Waar is wat de Apostel zegt: *Wie ploegt moet ploegen in hoop zoals wie dorst dat doet in de hoop er zelf deel aan te krijgen*.³³ Is er dan, ridders, een grotere domheid en een ondraaglijker dwaasheid dan dit: zoveel geld en moeite aan het oorlogsbedrijf te besteden om slechts dood en misdaad als soldij te verdienen?

Jullie bedekken je paarden met zijde terwijl jullie harnassen getooid zijn met ik weet niet wat voor slierten stof die wapperen in de wind.³⁴ Jullie beschilderen jullie lansen, wapenschilden en zadels; jullie versieren jullie tomen en sporen met goud, zilver en edelstenen. En gestoken in al dat vertoon stormen jullie met schaamteloze dolheid en onverschrokken stupiditeit op jullie dood af. Zijn al die tierlantijntjes

overlijdt, sterft als moordenaar. Vgl. R.E.V. Stuip, *Emoties in de Middeleeuwen*. Verloren, Hilversum, 1998, blz. 118.

31 Vgl. Ez. 18,4

32 Een woordspeling: geen *militia* (krijgsdienst) maar *malitia* (kwaaddienst of boosdoenerij).

33 1 Kor. 9,10

34 Bernardus, die niet oorlogszuchtig was, bleef wel in hart en nieren een ridder. Doorheen zijn oeuvre heeft hij de wapentooi van de ridders veelvuldig beschreven, blijkbaar met veel genoegen en tot genoegen van zijn monastiek gehoor dat veelal uit dezelfde stand afkomstig was. Vgl. J. Leclercq, "Saint Bernard de Clairvaux. Les combats de Dieu", in: *Recueil d'études sur saint Bernard et ses écrits* 5, blz. 395.